

22. Циглик І. Економіка й організація інноваційної діяльності : навч. посібн. / І. Циглик, С. Кропельницька, О. Мозіль, І. Ткачук. – К. : Вид-во "Центр навч. літ-ри", 2004. – 128 с.

23. Янковский К. Организация инвестиционной и инновационной деятельности / К. Янковский, И. Мухарь. – С.-Пб. : Изд-во "Питер", 2001. – 448 с.

УДК 620.9:001.895

Доц. О.Г. Загній, канд. екон. наук – Рада з вивчення
продуктивних сил України НАН України

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ

Досліджено сучасний стан і основні тенденції розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК). Встановлено, що нинішня система державного управління в енергетичній сфері є малоефективною і потребує змін та вдосконалення. Запропоновано основні підходи до інноваційного розвитку енергокомплексу. Визначено функціональне значення інноваційного розвитку ПЕК для економіки.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс; функціональне значення; інновації; інноваційний розвиток; соціально-економічний розвиток; структурна перебудова; управління.

*Assoc. prof. O.G. Zagnij – Advice is from the study
of productive forces of Ukraine NAS of Ukraine*

Innovative development functional value of fuel and energy complex for economy

The article examined the current state and main trends of development of fuel and energy complex (FEC). Established that the current system of government energy sphere is not sufficiently effective, and requires changes and improvements. Proposed basic approaches to the innovative development of energy complex. Defined the functional significance of innovation development of the energy industry to the economy.

Keywords: fuel and energy complex; functional value; innovations; innovative development; socio-economic development; structural re-erecting; management.

Вступ. Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) України – це технологічно складна, різноманітна, територіально розгалужена система з видобування, виробництва та перероблення енергоносіїв, що об'єднує в собі вугільну, газову, нафтову та нафтопереробну промисловості, розвинену газотранспортну систему та систему нафтопродуктоводів, потужну електроенергетичну систему і систему теплозабезпечення. Національний ПЕК характеризується універсальністю зв'язків з усіма галузями народного господарства, рівень його розвитку здійснює істотний вплив на темпи та пропорції виробництва, прискорення науково-технічного прогресу та зростання продуктивності праці. Функціональне значення ПЕК сьогодні полягає у забезпеченні економіки і соціальної сфери країни основними видами енергоносіїв – електричною і тепловою енергією, моторними і котельно-пічними видами палива, а також сировинними ресурсами для потреб хімії, нафто- та вуглехімії, металургійної промисловості – коксівним вугіллям, продуктами нафто- та газоперероблення. На відміну від ПЕК багатьох країн енергокомплекс України має галузі з видобутку та виробництва всіх енергоресурсів – вугілля, природного газу, нафти та нафтопродуктів, електроенергії і тепла. У нашій країні наявність енергоресурсів та використання основних компонентів чорної та кольорової

металургії (залізна руда, вугілля), а також значних потужностей теплових та гідроелектростанцій, а пізніше і атомних, сприяла розвитку енергомістких галузей промисловості.

Постановка завдання:

- проаналізувати сучасний техніко-економічний стан ПЕК та основних тенденцій розвитку;
- розкрити функціональне значення інноваційного розвитку ПЕК для економіки та її структурної перебудови.

Результати дослідження. У часи СРСР Україна мала досить розвинений, структурно завершений і збалансований ПЕК, який базувався переважно на власних енергетичних ресурсах і забезпечував усі галузі промисловості паливом, електроенергією і теплом. Після проголошення незалежності, реформування енергетичного сектора України розпочалося на тлі поглиблених процесів, які склалися в економіці колишнього Радянського Союзу в останній період його існування.

Період інерції розвитку та зростання цін (1992-1994 рр.). У цей відносно короткий проміжок часу розвиток ПЕК відбувався за рахунок інвестицій минулих років. Найбільше позначилися на ПЕК та всій економіці країни лібералізація цін та експортно-імпортна діяльність.

Період стагнації та структурних диспропорцій (1995-1998 рр.). Характерними ознаками цього періоду стали неплатежі та бартерні форми розрахунків, які фактично призвели до енергетичної кризи в країні. Корупція та зловживання у сфері обігу ПЕР набули загрозливого для економіки держави характеру. Внутрішній борг споживачів некорпоративізованих державних підприємств фактично перетворився у зовнішній державний борг України. Нераціональні режими роботи енергосистеми ще більше погіршили незадовільний технічний стан ПЕК.

Період стабілізації виробництва (1999-2005 рр.). Відбувалося вдосконалення системи управління, нормалізація взаєморозрахунків, поліпшення фінансового стану паливних галузей. Процес приватизації об'єктів енергетики супроводжувався формуванням регіональних і галузевих фінансово-промислових груп. Водночас критичного значення набули параметри, що визначають довгострокову перспективу розвитку ПЕК: технологічна база, умови інвестування, недосконалість ринку, невизначеність щодо стратегії розвитку ПЕК. Крім цього, ліквідація механізму загальнодержавного управління, припинення дій міждержавних угод, руйнування економічних зв'язків колишніх радянських республік призвело до спаду показників виробництва (видобутку) паливно-енергетичних ресурсів у всіх його галузях через розрив кооперації та деформацію раніше функціонального загального товарного та фінансового простору. В умовах значного дефіциту палива розвиток паливо- і енергомістких галузей промисловості обумовлює зниження економічної ефективності всього господарського комплексу і окремих галузей. Внаслідок цього в енергетичній сфері виникла потреба у проведенні глибоких якісних перетворень.

Нинішній період з 2006 р. Не зважаючи на прийняття у 2006 р. "Енергетичної стратегії України на період до 2030 року", відсутня осмислена, цілес-

прямована політика щодо реформування енергокомплексу та переведення її на засади конкурентно-ринкових відносин. Високий рівень тінізації економічних відносин, пов'язаних із функціонуванням ПЕК. Перерозподіл прав власності на поставки енергоносіїв (закупівля та транзит газу). Хронічний дефіцит коштів, криза платежів та розрахунків, необґрунтована податкова та амортизаційна політика. Продовжує зростати частка фізично зношених та морально застарілих основних фондів, що зумовлює погіршення основних економічних показників. Практично всі енергетичні галузі не мають можливості підтримувати устаткування в нормальному технологічному стані – виконувати ремонти, закуповувати запчастини, матеріали тощо. Перманентне і хаотичне реформування системи управління ПЕК, впровадження ринкових механізмів регулювання діяльності в умовах відсутності або недосконалості законодавчої бази призводять до зниження керованості та ефективності діяльності підприємств. Значна монопольна залежність від імпорту енергоносіїв зумовлює сплату за природний газ і нафту високої ціни, яка важким тягарем лягає, як на енергетичну галузь, так і на економіку загалом. Даються взнаки також гіпертрофованість споживання ПЕР, незадовільне наукове забезпечення ПЕК.

Проте, за цей час все ж були сформовані та створені основні елементи та атрибути ПЕК, які властиві самостійній державі: паливно-енергетичний комплекс (розвідка, видобуток, перероблення, транспортування палива; виробництво, постачання споживачам електричної та теплової енергії) та допоміжні його галузі (проектування, розроблення і виробництво машин, устаткування та матеріалів для енергокомплексу, комерційне обслуговування, готування кадрів і т. ін.). Крім цього, існують елементи системи державного управління в енергетичній сфері, визначено основні функції і повноваження органів управління та схему їх взаємодії. У такому широкому розумінні енергетика сьогодні охоплює всю національну економіку та її зовнішні зв'язки (рис. 1).

Прикро, але цього замало. За роки незалежності досі не вдалося створити енергокомплекс, який був би здатним забезпечити прогресивний розвиток української економіки. Створювати дещо самодостатнє надзвичайно важко, тим більше якщо врахувати, що традиція прийняття державних рішень в Україні порушена впродовж багатьох років. У державі відсутня культура прийняття рішень на рівні національної відповідальності, бракує вміння підпорядкувати свої особисті інтереси загальнодержавним, а також стратегічного мислення. І як наслідок, з двох існуючих у світі, на момент проголошення незалежності, моделей переходу до ринкових відносин було прийнято не модель українського економіста М. Туган-Барановського, що базується на інноваційній теорії та пропонує здійснення поступової, еволюційної трансформації суспільства у напрямі концентрації інвестицій в пріоритетні галузі економіки держави (такі, наприклад, як ПЕК), а монетаристську теорію Фрідмена за програмою "шокової терапії".

Все це завдало непоправної шкоди як розвитку країни, внаслідок чого вона була відкинута на 30-50 років назад [1], так і розвитку енергокомплексу. Україна втратила 10 млн робочих місць кваліфікованої праці, та 8 наукомістких промислових галузей [2]. За мирних часів такого в усій економічній іс-

торії людства ще не було: за глибиною спаду виробництва, за тривалістю та іншими негативними параметрами українська криза побила всі рекорди, залишивши далеко позаду Велику депресію на Заході в 1929-1933 рр. [3].

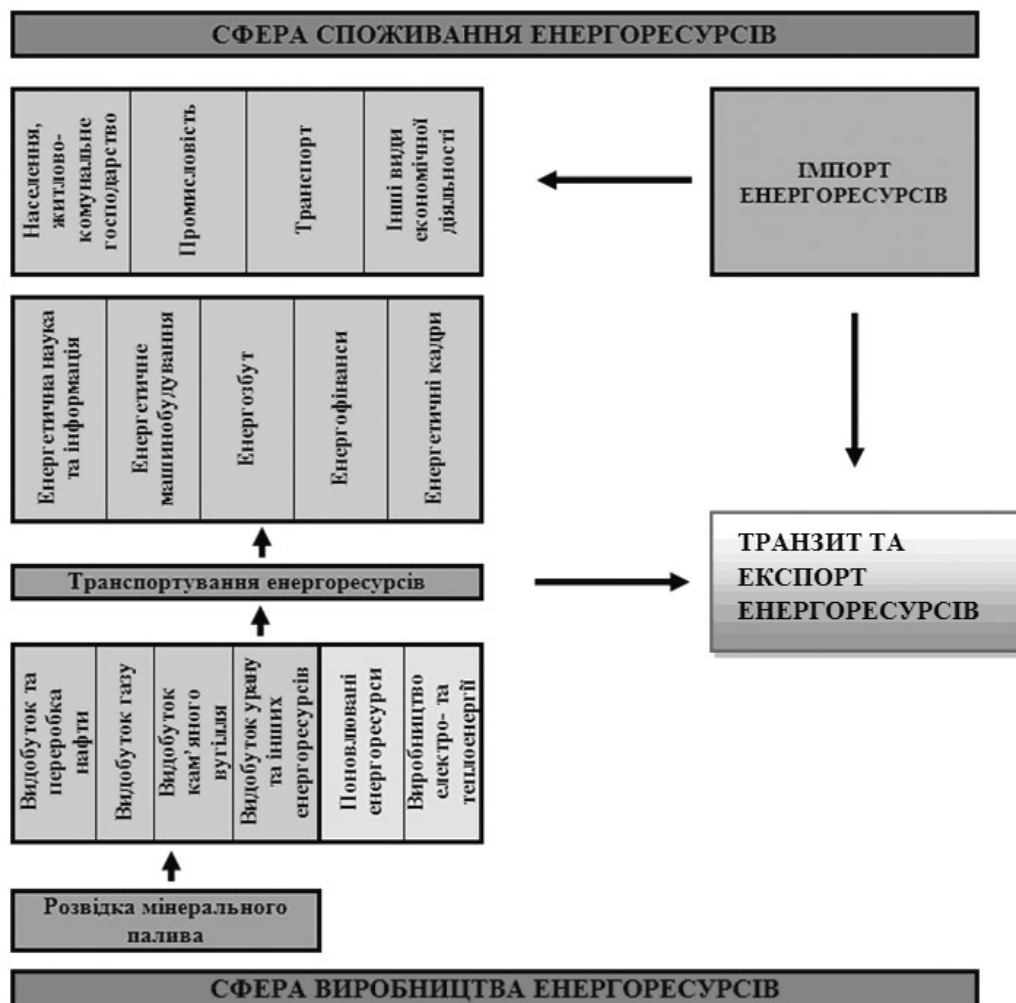

Рис. 1. Структура зв'язків енергетики та економіки України

У ПЕК, як наслідок, 96 % устаткування теплових електростанцій вже відпрацювало свій ресурс, а 73 % – перевищили граничний. З 36 млн кВт потужності ТЕС нести навантаження можуть лише 17 млн кВт, інші потребують термінового ремонту. Внаслідок інтенсивної експлуатації газотранспортної системи значна частина магістральних газопроводів, компресорного та іншого обладнання потребує негайної реконструкції; 60 % газоперекачувальних агрегатів вже відпрацювали свій ресурс, а 75 % не відповідають екологічним нормам, внаслідок чого на власні потреби газотранспортної системи використовується (зазвичай) понад 6 % обсягів транспортованого газу. Без відповідних капіталовкладень в основні фонди та модернізації, яку потрібно здійснювати шляхом впровадження новачій, інноваційних процесів, нововведень на науково-технічному, технологічному, економічному, управлінському та організаційному рівнях зі структурною перебудовою споживачів палива та енергії в напрямку зменшення частки енергоємних підприємств, машин, промислового та побутового обладнання і приладів, енергетична галузь приречена на поступову деградацію в міру спрацювання та вироблення технічного ресурсу встановленого устаткування. Аналіз сучасного стану та основних тенденцій роз-

витку ПЕК дає підстави стверджувати, що нинішня система державного управління в енергетичній сфері є недостатньо ефективною, і потребує змін та вдосконалення. Крім цього, остаточні терміни цих змін значною мірою залежатимуть від розкладу політичних сил у центрі та в регіонах, темпів механізмів приватизації енергетичних об'єктів, а також дієвості заходів у межах економічних реформ та протидії корупції в державних структурах.

Сьогодні прогрес будь-якої країни найбільшою мірою визначається досягненнями науки і техніки, рівнем технологій, а тому інноваційний напрям розвитку є і залишиться пріоритетним. В наш час найбільших успіхів в економічного розвитку досягли ті держави, які експортують наукомістку продукцію. Україна ж, яка мала всі географічні та економічні передумови для успішного інноваційного розвитку, за роки реформ втратила 75 % свого економічного потенціалу, що майже вдвічі більше, ніж за часи Другої світової війни, через необґрунтоване використання сумнозвісної тріади: "лібералізація – стабілізація – приватизація", самоусунення держави від втручання в економіку, бездумне виконання програми "шокової терапії" [4].

На шляху від адміністративно-командних до ринкових методів регулювання економікою, енергетична система країни постійно перебуває в процесі трансформаційних змін. Це виявляється в перманентних змінах її структури, перерозподілі функцій між державними органами управління, пошуку ефективних важелів державної регулятивної політики, що, природно, позначається на ефективності діяльності всієї енергетичної системи та споживачах її продукції. Проте подальший напрям розвитку ПЕК, немислимий без вмілого вдосконалення та застосування господарського механізму з використанням існуючого інноваційного потенціалу енергокомплексу. Цей підхід є безальтернативним і реальним щодо трансформації ПЕК України до європейського рівня. З цією метою держава повинна використати всі дієві важелі впливу для забезпечення інноваційної перебудови ПЕК, застосовуючи насамперед законодавче стимулювання інноваційної діяльності в енергетичній сфері на всіх етапах виробництва з формуванням та створенням нормативно-правового середовища, яке б якомога повніше сприяло розвитку високотехнічного енергетичного виробництва зі стабілізацією діяльності всіх його галузей.

Інноваційний розвиток ПЕК повинен формуватися з урахуванням принципово нових поточних і перспективних умов розвитку як світової, так і української економіки.

На наш погляд, орієнтація на інноваційний розвиток українського ПЕК потребує докорінних змін у взаєминах з рештою галузей економіки. Найважливішою функцією ПЕК повинно бути забезпечення (фінансове, інфраструктурне, сировинне та ін.) структурної перебудови української економіки на користь розвитку інноваційних галузей, які в майбутньому становитимуть її основу. Йдеться не лише про ті галузі, які традиційно забезпечують ПЕК, – енергомашинобудування, металургійна промисловість, транспортне машинобудування, електротехнічна промисловість, але й про створення нових. Досить згадати про такі напрями, як будівництво суден і плавспоруд для освоєння запасів шельфу та транспорту зрідженого газу, нафти; наукомісткі енергоефективні технології; глибоке перероблення вуглеводневої сировини;

"чиста" енергетика; нові джерела енергії, зокрема воднева енергетика нанотехнологій. Окремо варто відзначити значну нішу для розвитку вітчизняних технологій у сфері сервісних послуг під час розроблення, наприклад нафтових родовищ – Україна істотно відстає від інших держав в освоєнні глибоководних родовищ нафти та газу у Чорному морі. Природно, заняття частини цієї ніші українськими компаніями можливо лише на принципах ринкової конкуренції. При цьому український ПЕК має бути одним з основних споживачів інноваційних продуктів, рішень і технологій української промисловості та економіки загалом. Іншими словами, український ПЕК повинен сам стати інноваційним. Тому, стратегія інноваційного розвитку ПЕК повинна, насамперед, запропонувати набір механізмів, які б не суперечили тенденціям інноваційного розвитку всієї української економіки.

Висновки. Ключовими зовнішніми умовами інноваційного розвитку української енергетики на довгострокову перспективу є: висока волатильність світових цін на вуглеводні; посилення міжнародної конкуренції на енергоресурси та ключові енерготранспортні коридори; прискорений розвиток неуглеводневих джерел енергії (ядерна енергетика, ВДЕ, паливні елементи та ін.). Ключовими внутрішніми умовами інноваційного розвитку українського ПЕК на довготермінову перспективу є радикальна зміна його функціонального значення для економіки України – ПЕК має стати основою ("рушієм", "локомотивом", назвіть як завгодно...) інноваційного розвитку та зростання всієї економіки країни, надавши їй сировинне, інфраструктурне й фінансове забезпечення за рахунок залучення до цієї сфери, "неенергетичних" галузей. Йдеться не лише про узгоджений розвиток всієї економіки, але і про затвердження нової парадигми розвитку, що забезпечує заміну так званої "сировинної економіки" на інноваційну.

Таким чином, для свого подальшого ефективного розвитку український ПЕК, насамперед, повинен відповідати новим викликам часу, тобто бути конкурентоспроможним на міжнародній арені, забезпечивши інноваційний розвиток всієї економіки на основі балансу інтересів держави, бізнесу та суспільства. Коло суб'єктів, які об'єктивно виграють при цьому, досить широке: до них належить і потенційний споживач, який завдяки інноваціям має змогу користуватися більш якісною продукцією, і виробничі структури, які, впроваджуючи інновації, мають конкурентну перевагу та поліпшують свої позиції на ринку; і держава, яка, сприяючи розвитку інновацій, формує свою стратегічну перевагу на світовому ринку.

Література

1. **Беляєв О.О.** Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. – К. : Вид-во КНЕУ, 2003. – 190 с.
2. **Павловський М.А.** Стійкість економічної системи – необхідна умова зростання добробуту / М.А. Павловський // Універсам. – 2001. – № 1-2. – С. 87-88.
3. **Біляцький С.Д.** Десять років, які потрясли нас / С.Д. Біляцький // Політика і час. – 2001. – № 7. – С. 10-24.
4. **Павловський М.А.** Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія) / М.А. Павловський. – К. : Вид-во "Техніка", 2001. – 312 с.